

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**МІЖНАРОДНІ
ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ:
НАУКОВІ ПОШУКИ
І ЗНАХІДКИ**

МІЖВІДОМЧИЙ ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ЗАСНОВАНИЙ 1991 р.

Випуск 19

Київ — 2010

Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 19: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. — 406 с.

*Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол № 4 від 29 квітня 2010 р.*

Збірник наукових праць присвячено відомим українським історикам-славістам М. В. Знаменській та Є. П. Пугачу з нагоди їхніх ювілеїв і пам'яті одного з найвідоміших вітчизняних істориків-міжнародників, академіка НАН України А. М. Шлепакова. Висвітлюється життєвий і творчий шлях та основний науковий доробок учених, а також проблематика, якою вони займалися майже півстоліття, а саме — актуальні питання всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Особливу увагу приділено історії слов'янських народів і країн, місцю й ролі України у світовому історичному процесі, методологічним питанням вивчення європейської й світової історії та сучасних міжнародних відносин, окремим історіографічним проблемам вітчизняної історичної науки.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

С. В. Віднянський, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України (*відповідальний редактор*),

Н. В. Кривець, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України (*відповідальний секретар*),

М. С. Бур'ян, доктор історичних наук, професор, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,

М. М. Варварцев, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України,

Б. М. Гончар, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

О. Б. Дьомін, доктор історичних наук, професор, Одеський національний університет імені Іллі Мечникова,

Л. О. Зашкільняк доктор історичних наук, професор, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України,

О. Є. Лисенко, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України,

А. Ю. Мартинов, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України,

І. М. Мельникова, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України,

П. С. Сохань, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України.

Р е ц е н з е н т и : **М. В. Кірсенко**, доктор історичних наук, професор;

О. С. Рубльов, доктор історичних наук, професор

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

Серія КВ № 6938

04.02.2003 р.

Збірник наукових праць зареєстровано Вищою атестаційною комісією України як фахове видання зі спеціальностей «Історичні науки». — (Постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р., № 1-05/3 // Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 5).

© Інститут історії України НАН України

©Автори

International relations of Ukraine: researches and discoveries. - Vol. 19 Interagency Scientific Papers / Editor-in-chief. S.V. Vidnyanskyi. - K.: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 2010. — 406 p.

Approved for publication by the Academic Council of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, the protocol number 4 of 29 April 2010.

The collection of studies dedicated to well-known Ukrainian historians-Slavists, M. V. Znamenskii and Y. P. Puhach on the occasion of their anniversaries and to the memory of one of the most famous domestic historians-international affairs experts, the academician of the NAS of Ukraine, A. M. Shlepakov. It has been revealed the walk of life, creative development and the main scientific achievements, as well as the range of problems they have been interested in during almost half a century - namely, issues of world history, international relations and foreign policy of Ukraine. The particular attention has been paid to the history of Slavic peoples and countries, to the place and role of Ukraine in the world historical process, to the methodological issues of European and world history as well as the current international relations, to the certain historiographic problems of national historical science.

Editorial board:

S. V. Vidnyanskyi, Doctor of historical sciences, professor, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Editor-in-chief),

N. V. Kryvets, Candidate of historical sciences, senior staff scientist, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Executive Secretary),

M. S. Burian, Doctor of historical sciences, professor, Luhansk National Taras Shevchenko University,

M. M. Varvartsev, Doctor of historical sciences, professor, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,

B. M. Gonchar, Doctor of historical sciences, professor, Kyiv National Taras Shevchenko University,

O. B. Demin, Doctor of historical sciences, professor, Ilya Mechnikov Odessa National University,

L. O. Zashkilnyak Doctor of historical sciences, professor, I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine,

A. E. Lysenko, Doctor of historical sciences, professor, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,

A. Y. Martinov, Doctor of historical sciences, senior staff scientist, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,

I. M. Melnikova, Corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of historical sciences, professor, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,

P. S. Sohan, Corresponding member of NAS of Ukraine, Doctor of Sciences, M.S. Grushevskiy Institute of Ukrainian Archeology and Source of the NAS of Ukraine.

Reviewers: **M.V. Kirsenko**, Doctor of historical sciences, professor;

O.S. Rubloy, Doctor of historical sciences, professor.

Certificate of registration of print media. KV Series number 6938, 04.02.2003

Scientific Papers registered by Higher Attestation Commission of Ukraine as a special edition in the field of «Historical Sciences.» — (The State Commission for Academic Degrees and Titles presidium decision, 14 April, 2010, № 1-05/3 // Bulletin of HAC of Ukraine. — 2010. — № 5).

© Authors

© Institute of History of Ukraine
of the NAS of Ukraine

ЗМІСТ

СЛОВО ПРО НАШИХ ЮВІЛЯРІВ

<i>Наталія Кривець.</i> Науковець і громадська діячка Маргарита Знаменська	9
<i>Юрій Сєдих.</i> На шляху звершень	19
<i>Христо Роглев.</i> Щирий друг, учена, людина, закохана в Болгарію	21
<i>Євген Роговий.</i> До ювілею Євгена Петровича Пугача	23

НА ПОШАНУ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-МІЖНАРОДНИКА А. М. ШЛЕПАКОВА

<i>Леонід Лещенко, Ігор Черніков.</i> Всесвітньо відомий вітчизняний учений: історик-міжнародник, організатор науки і дипломат. До 80-ліття від дня народження академіка НАН України Арнольда Миколайовича Шлепакова (1930-1996 рр.)	27
--	----

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ

<i>Оксана Іваненко.</i> Внесок Університету св. Володимира у розвиток міжслов'янських культурних зв'язків (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)	33
<i>Євген Бєвзюк.</i> Промислова революція у чесько-словацьких землях у першій половині ХІХ ст.	47
<i>Вікторія Павленко.</i> Іван Шишманов — повноважний посол Болгарії в Україні	59
<i>Світлана Мотрук.</i> Політичні кризи в Чехословаччині другої половини ХХ ст.: погляд із сьогодення	71
<i>Лариса Янчук.</i> Роль «Вишеградської солідарності» в зовнішньополітичній діяльності Словацької Республіки (1989-2004 рр.)	87

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Микола Варварцев.</i> Під знаком союзу церков: «спеціальний посланник» Папи Лева ХІІІ в Україні й Росії (1891 р.)	97
<i>Михайло Бур'ян, Тетяна Богданова.</i> Посол США у Великій Британії Джон Хей і розвиток англо-американських відносин у 1897-1898 рр.	107
<i>Оксана Юрчук.</i> Національне питання у міжвоєнній Польщі: погляд польських консерваторів	119
<i>Теофіл Рєндюк.</i> Національна політика королівської Румунії у міжвоєнний період та під час Другої світової війни	137
<i>Євген Магда.</i> Позиція ЄС в урегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту від початку ХХІ ст.	155
<i>Наталія Чабала.</i> Політика ЄС щодо Південно-Східної Азії: співпраця у рамках АСЕМ	167
<i>Шахла Шахі Гахраманова.</i> Регіональні й глобальні наслідки незалежності Косово	179

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

<i>Наталія Кривець.</i> Учені Київського університету св. Володимира в наукових центрах Німеччини у ХІХ ст.	191
<i>Назар Васьків.</i> Єврейське питання у програмах і діяльності Русько-української радикальної партії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.	205
<i>Ігор Дацків.</i> Українсько-французькі відносини в період Директорії УНР	213
<i>Олександр Даниленко.</i> Закордонні представництва українських кооперативних спілок у 1920-х роках: структура, повноваження, штати, діяльність	229
<i>Сергій Кот.</i> Американська політика реституції культурних цінностей після Другої світової війни та Україна	243
<i>Василь Гарагонич.</i> Стратегія міжрегіональної й транскордонної співпраці в контексті євроінтеграції України	265
<i>Євгенія Донченко.</i> Україна у східноєвропейській політиці Франції (1991-2009 рр.)	277
<i>Андрій Грубінко.</i> Україна у зовнішній політиці Великої Британії: новітній етап міждержавних відносин (2005-2009 рр.)	285

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

<i>Степан Віднянський.</i> Стан і перспективи наукових досліджень із всесвітньої історії в Україні. (Наукова доповідь на засіданні Вченої ради Інституту історії України НАН України 27 травня 2010 р.)	303
<i>Таміла Герасимчук.</i> Концепція міжнародних режимів у теорії міжнародних відносин	319
<i>Андрій Мартинов.</i> Європейська колективна пам'ять та ідентичність	333
<i>Олег Горенко.</i> Історико-методологічна конкуренція етноцентризму та антропоцентризму в євроінтеграції України	349

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Костянтин Бацак.</i> Італійці Криму в історичних джерелах і студіях (ХХ – початок ХХІ ст.)	369
<i>Оксана Іваненко.</i> Погляд українського дослідника на історію національного відродження грецького народу. Рецензія на: Пелешко А.В. Становлення незалежної грецької держави (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.). – К.: «Освіта України», 2009. – 312 с.	385
<i>Наталія Ярکو.</i> Між радянським диктатом і національними традиціями. Рецензія на: Докашенко Г.П. Болгарська школа повоєнного періоду: історичний аспект. – Горлівка: Вид-во ГДППМ, 2008. – 288 с.	389
<i>Євген Пугач.</i> Нова книга з історії боротьби словаків за визнання своєї самобутності. Рецензія на: Шніцер І.О. Історія словацького автономістського руху 1918 – 1939 рр. – Ужгород, 2008. – 167 с.	393
<i>Відомості про авторів</i>	403

Михайло Бур'ян, Тетяна Богданова

ПОСОЛ США У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ДЖОН ХЕЙ І РОЗВИТОК АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН У 1897-1898 рр.

Статтю присвячено проблемі формування англо-американських відносин наприкінці ХІХ ст. Зокрема досліджено діяльність посла США у Великобританії Джона Хей та його роль у встановленні порозуміння між обома країнами.

Ключові слова: *Джон Хей, зовнішня політика США, Білий Дім, Уайтхолл, Далекий Схід, міжнародні відносини.*

Проведення експансіоністської політики США в далекосхідному регіоні та, як наслідок, проголошення доктрини «відкритих дверей» у Китаї, нерозривно пов'язано з ім'ям Джона Хей (1838-1905). Цей відомий дипломат і державний діяч у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. обіймав важливі посади, зокрема був послом США у Великій Британії та очолював Державний департамент у 1898-1905 рр. Йому вдалося не лише зміцнити відносини Вашингтона з європейськими країнами, особливо з Великою Британією, а й істотно посилити позиції своєї держави на міжнародній арені.

Історіографія проблеми формування зовнішньополітичної доктрини Сполучених Штатів наприкінці ХІХ ст. достатньо численна¹. До неї належать і праці, присвячені діяльності Джона Хей як політика та літератора. Передусім це дослідження Т. Деннетта, К. Клаймера, Л. Сірза, В. Таера та ін.².

Разом із тим, роль Джона Хей у формуванні та здійсненні американської політики відносно Великої Британії вивчена, з нашого погляду, ще недостатньо. Саме тому можна зробити висновок про необхідність додаткового аналізу джерел і літератури для більш повного відтворення картини формування міжнародних відносин на зламі ХІХ-ХХ ст.

Майбутній державний секретар США Джон Мільтон Хей народився 8 жовтня 1838 р. у м. Варсаві, штат Іллінойс. Після закінчення школи юнак перебрався до Пітцфілда на запрошення свого дядька Мільтона Хей, адвоката за фахом, який активно займався політикою і був досить впливовою людиною у своєму штаті. Саме дядько наполіг на тому, аби Джон здобував освіту в Броунівському університеті у м. Роуд Айленді³.

Після закінчення навчання в університеті 1858 року Джон студіював право у Спрінгфілдському коледжі. 1860 року Мільтон Хей запросив його на роботу до свого офісу помічником⁴. Фірма займалась юридичними

питаннями та вела справи різноманітних торгових підприємств. Це була одна з найавторитетніших та найуспішніших адвокатських контор на Заході. Ще у 40-х роках XIX ст. серед її партнерів значилися А. Лінкольн, Дж. Палмер, Ш. Каллом та ін.⁵. У 50-х роках Мільтон Хей співпрацював із фірмою «Лінкольн енд Херндон», яка розташовувалася поряд⁶, тому не дивно, що серед її клієнтів були відомі політичні й державні діячі. Дж. Хей отримав гарну нагоду реалізувати свій потенціал у світі великої політики, куди йому відчинялися двері завдяки новим знайомствам. Сам Лінкольн досить часто з'являвся в офісі й неодноразово давав молодому юристові корисні поради. Кмітливий Джон, якому на той час виповнилося лише двадцять два роки, сподобався Лінкольну. 1860 року після перемоги на виборах той запросив юнака до Вашингтона як «відданого друга та надійного компаньйона»⁷. Після інавгурації у березні 1861 р. Дж. Хей отримав посаду помічника особистого секретаря глави держави Дж. Ніколая.

Діяльність Дж. Хея на цій посаді була достатньо різноманітною. Він допомагав Ніколаю у веденні кореспонденції президента, відповідав на листи, зустрічався із відвідувачами Білого Дому, підтримував контакти з політичними і громадськими діячами тощо⁸. Окрім того, Джон став практично частиною родини Лінкольна, адже постійно знаходився поруч та спілкувався з його дружиною і дітьми. Тому після трагічної смерті президента у квітні 1865 р. він не лише втратив свою посаду через зміну керівництва держави (1865 року до влади прийшов демократ Ендрю Джексон), а й залишився без друга й радника. Єдиною втіхою був той факт, що нова адміністрація залишила для Хея можливість займатися дипломатією. Так, 1865 року його було призначено на посаду секретаря посольства США у Парижі. Це дало змогу Дж. Хею протягом двох років поподорожувати і познайомитися зі світом, міжнародним бізнесом, а також стало школою політичного виховання. 1867 року державний секретар Уїльям Сьюорд (1861–1869 рр.) відправив його до Відня на посаду повіреного у справах США в Австро-Угорщині. Через два роки Хей вирушив до Іспанії як перший секретар американського посольства⁹.

Одразу після повернення 1870 року Джона Хея до Нью-Йорка Уайтелоу Рейд, головний редактор «Нью-Йорк Трібьюн», запропонував йому посаду журналіста в газеті, що на той час займала лідируючі позиції серед періодичних видань¹⁰. Джон прийняв пропозицію Рейда, з яким був знайомий ще під час свого перебування у Вашингтоні. Досвідченість у справах політики та дипломатії допомогла йому стати відомим аналітиком, який у своїх статтях висвітлював важливі проблеми тогочасного суспільства й міжнародних відносин. Згодом, обіймаючи посаду посла США у Лондоні, він підкреслював значення отриманого ним журналістського досвіду. «Бути послом, – констатував Хей, – це, по суті, майже те саме, що бути редактором»¹¹.

В останній рік своєї співпраці з виданням «Нью-Йорк Трібьюн» Дж. Хей одружився з донькою успішного фінансиста Амази Стоуна та переїхав до м. Клівленда, штат Огайо, де почав займатися бізнесом разом із тестем¹². Цей період його життя відзначився не лише досягненням успіху в фінансових справах (завдяки підтримці та порадам Амази Стоуна в галузі інвестицій у залізничне будівництво та операцій з нерухомістю), а й знайомством із промисловими магнатами К. Вандербільтом, Дж. Куком та Дж. Гоулдом¹³. Серед його друзів з'явилися також представники політичної еліти – Дж. Гарфілд, У. Мак-Кінлі, М. Ханна та Р. Хейс, які відіграли вирішальну роль у подальшому становленні Хей на політичній арені, зокрема сприяли його поверненню до уряду¹⁴. 1878 року Хей призначено на посаду асистента державного секретаря президента Ратерфорда Хейса (1877–1881 рр.).

Неабияке враження на Хей справила його перша подорож до Лондона: «Лондон – найдивовижніший світовий феномен... Велика Британія – найчудовіша країна, яку я коли-небудь бачив. Духом ввічливості та порядку, старанності та кмітливості насичене все повітря», – згадував він у своєму листі до місіс Стоун¹⁵. Асистент державного секретаря не лише отримав естетичне задоволення, а й став ще більшим прибічником англо-американського союзу.

Проте справжній злет дипломатичної кар'єри Джона Хей розпочався із приходом до влади президента Уільяма Мак-Кінлі (1897–1901 рр.). Протягом усієї підготовки до президентських виборів Хей виконував важливі доручення впливового промисловця та «боса» республіканської партії Маркуса Алонзо Ханни. Його головним завданням було досягти порозуміння із політиками різних штатів та отримати їхню згоду на обрання Мак-Кінлі президентом США¹⁶. Уже майже одразу після інавгурації останнього Хей призначено послом Сполучених Штатів у Великій Британії.

Традиційно ця посада вважалася однією з найпрестижніших та найвідповідальніших. Наприкінці XIX ст. її значення ще більше зросло. Незважаючи на те, що правлячі кола США, як і раніше, дотримувалися політики ізоляціонізму¹⁷, число прихильників цієї зовнішньополітичної доктрини поступово почало скорочуватись. На порядок денний стала активізація експансіоністського зовнішньополітичного курсу Вашингтона. За цих умов необхідно було уникнути загострення відносин із головним суперником – Великою Британією¹⁸. Саме тому відомий англофіл Джон Хей виявився дуже потрібним. До того ж серед його друзів уже було чимало прихильників англо-американського зближення: міністр колоній Джозеф Чемберлен, британський посол у Вашингтоні Джуліан Паунсфот, майбутній прем'єр-міністр Великої Британії Артур Бальфур, відомий дипломат і секретар британського посольства у Вашингтоні Сесіль Спрінг Райс,

впливовий юрист та майбутній посол Великої Британії у США Джеймс Брайс, видатний представник британської інтелектуальної еліти Редьярд Кіплінг та ін.¹⁹.

Дж. Хей очолив посольство США у Великій Британії в травні 1897 р.²⁰. Значне зростання рівня економічного розвитку Сполучених Штатів змушувало американців шукати нові ринки збуту своєї продукції, зокрема на Далекому Сході. Окрім того, і Велика Британія, і США були зацікавлені у взаємній підтримці. Особливо це було вкрай важливо для Вашингтона, що знаходився на порозі війни проти Іспанії²¹. Загострення відносин із Німеччиною, Францією та Росією спонукало й Велику Британію перейти від ізоляціонізму до активного пошуку союзників²². У такій ситуації Джон Хей виявився дійсно «потрібною людиною у потрібному місці».

На той час в англо-американських відносинах негайного вирішення потребували питання не політичного, а економічного характеру. Правлячі кола обох країн спрямували свої зусилля на розв'язання двох проблем: полювання на Командорських островах та біметалізму²³. Суть першої полягала у несанкціонованому полюванні громадянами Канади на території, що належала Сполученим Штатам і Росії. Інтереси канадської сторони на міжнародній арені представляла Велика Британія. Інша проблема виникла через існування у США відмінного від інших європейських держав грошового стандарту – біметалізму, згідно з яким роль валютного металу виконували одночасно і золото, і срібло. Правлячі кола обох країн розуміли, що якщо не вирішити ці питання, то в подальшому це призведе до значних матеріальних збитків і до загострення й без того суперечливих відносин між Лондоном і Вашингтоном.

Реалізація цих завдань співпала з дуже важливою подією в історії Великої Британії. Свій 60-літній ювілей відзначала королева Вікторія. З одного боку, це ускладнювало ситуацію, оскільки увага Уайтхоллу була зосереджена на Букінгемському палаці, а не на міжнародних відносинах, але з іншого – це створювало сприятливі умови для розв'язання існуючих проблем у неформальній обстановці. Щойно призначений посол США мав враховувати всі аспекти ситуації, що склалася.

Представники Білого Дому сподівались отримати підтримку від керівників європейських держав, які прибули привітати Її Величність. У відповідь на запрошення Уайтхоллу Вашингтон планував відрядити американську делегацію на чолі з адміралами Дж. Міллером та К. Майлзом. Вони мали порозумітися з англійською стороною та досягти консенсусу в дискусійних питаннях. Рішення королеви про присутність на святкуванні лише по одному представнику від кожної країни змусило президента Мак-Кінлі переглянути попередні плани. До Лондона направили власника «Трібьюн» У. Рейда, який під час президентської

кампанії 1896 р. активно агітував на сторінках своєї газети за майбутнього президента. Рейд мав певний політичний досвід: у 1889–1892 рр. він обіймав посаду посла США у Франції, а 1892 року був претендентом на посаду віце-президента²⁴. Джон Хей підтримав вибір Мак-Кінлі. Як голова дипломатичного представництва він мав координувати дії Рейда та інформувати його про президентські вказівки. Діяльність Дж. Хея під час перебування у Лондоні значною мірою сприяла успіху місії У. Рейда. Американський посол справив на королеву неабияке враження і навіть обмінявся із нею фотокартками з автографами²⁵.

Після закінчення офіційних заходів, пов'язаних із ювілеєм королеви, Дж. Хей взявся за виконання поставлених завдань. Насамперед це стосувалося непорозумінь у морському полюванні в Беринговому морі. Ця проблема мала місце ще за часів президентства Гровера Клівленда (1893-1897 рр.)²⁶. Суперечка полягала у несанкціонованому полюванні на морських котиків, які кожного літа припливали до Прібіловських і Командорських островів на Півночі Тихого океану, що належали Сполученим Штатам й Росії. Оскільки ця галузь була досить прибуткова, то приваблювала інші держави, зокрема Канаду. Саме цей факт і викликав невдоволення Вашингтона²⁷.

Для урегулювання протиріч США на основі акта Конгресу від травня 1895 р. ініціювали створення комісії з чотирьох зацікавлених держав – Японії, Росії, США й Великої Британії. Перші дві підтримали цю ідею, але Уайтхолл не поспішав погоджуватись. Уряд Великої Британії розумів, що Канада, як обвинувачувана сторона, не матиме права голосу й одразу буде позбавлена тієї вигоди, яку отримувала з полювання²⁸. Із приходом до влади У. Мак-Кінлі цю проблему знову було винесено на порядок денний.

1897 року Вашингтон запропонував скликати міжнародну конференцію. У процесі її проведення планувалось утвердити низку законопроектів, що регламентували б суперечливі питання: об'єм дозволеного вилову, форми й засоби полювання, а також визначення для полювання території. Цього разу Сполучені Штати одночасно діяли на кількох «фронтах». Так, державний секретар Джон Шерман (1897–1898 рр.) вів переговори із послом Великої Британії у США Джуліаном Паунсфотом, який перебував у Вашингтоні, а Хею було доручено відновити переговори із Форін офісом. Американський посол наполягав на укладенні хоча б тимчасової угоди, розраховуючи на прийняття у майбутньому стабільнішого рішення. Також Дж. Хей звертав увагу на необхідність скликання конференції для урегулювання морського полювання у наступному сезоні. Ситуація загострювалася через невизначеність рішення Великої Британії. За цих умов уряд Мак-Кінлі відправив до Лондона колишнього державного секретаря Б. Гаррісона (1889-1893) генерала Джона Фостера. У травні 1897 р. його призначено головою Спеціальної місії у Лондоні²⁹.

Фостер мав доповідати Вашингтону про перебіг подій у Лондоні стосовно проблеми на Командорських островах. Хей прагнув домогтися згоди від Великої Британії на скликання конференції. У серпні 1897 р. після тривалих переговорів лорд Солсбері погодився на зустріч експертів від Сполучених Штатів, Канади та Великої Британії. Проте і на цей раз представники Великої Британії не з'явилися. Згодом у своєму листі Г. Адамсу Хей згадував: «Солсбері зауважив, що він пожартував, коли погодився на участь у конференції»³⁰. Американський посол розпочав довготривалі переговори з представниками Канади, що продовжувалися навіть за часи його перебування на посаді державного секретаря. Незважаючи на те, що бажаного результату в переговорах з Великою Британією так і не було досягнуто, зусилля Хей не були марними. У вересні 1897 р. все ж таки відбулася міжнародна конференція, на якій підписано Угоду про охорону морських котиків – одну із перших угод у міжнародній співпраці з охорони довкілля.

Наступним завданням на шляху порозуміння із Великою Британією стало розв'язання проблеми біметалізму. Довготривале існування цього виду металевого грошового обігу було особливістю грошової системи Сполучених Штатів Америки. Проте наприкінці ХІХ ст. більшість країн світу усвідомили переваги монометалізму. Стало зрозуміло, що біметалізм не відповідає вимогам розвинутого суспільства, суперечить природі грошей як єдиного товару та загального еквіваленту, а золоті монети завдяки високій вартості мають меншу вагу на відміну від срібла і тому зручніші для використання. Саме тому на Паризькій мирній конференції 1867 р. золото було визнано єдиною формою світових грошей. Незважаючи на це, прихильникам біметалізму в США все ж вдалося частково відновити чеканку срібла, а згодом домогтися його закупівлі казначейством. Лише наприкінці 1893 р. адміністрація Г. Клівленда скасувала закон Шермана про державну закупівлю срібла, але перемога прибічників цього металу на з'їзді демократичної партії 1896 року створила додаткові труднощі для золота.

Президент У. Мак-Кінлі – прихильник біметалізму – опинився у складній ситуації: він отримав перемогу під прапором єдиного обігу золота, а тому мав задекларувати це у відповідних актах. Разом із тим глава держави сподівався на збереження традиційного підходу³¹. Саме за цих непростих умов перед послом США постала складна проблема порозуміння з урядом Великої Британії.

За рішенням Конгресу від 3 березня 1897 р. до Європи була направлена комісія у складі сенатора Е. Волкотта, колишнього віце-президента А. Стівенсона та полковника Ч. Пейна для підписання міжнародної угоди щодо біметалізму. Напередодні їхнього візиту Мак-Кінлі доручив Дж. Хею зібрати інформацію про ставлення до цієї проблеми впливових політичних

і громадських діячів Великої Британії. Президент покладав надію на те, що посол підготує підґрунтя для взаємних домовленостей. Однак його сподівання не виправдались: 20 травня 1897 р. У. Мак-Кінлі отримав звіт, згідно з яким серед усієї політичної верхівки лише А. Бальфур (до речі, майбутній прем'єр-міністр Великої Британії. - М.Б., Т.Б.) був не проти срібла. Усі інші, у тому числі й міністр колоній Дж. Чемберлен, виявилися прихильниками золотого стандарту. Незважаючи на це, президент не відмовився від ідеї уникнути реформи будь-що. Спочатку представники комісії відвідали Францію.

Улітку 1897 р. комісія Волкотта прибула до Лондона³². Там її, як з'ясувалося остаточно, зовсім не чекали. Незважаючи на те, що Хею все ж таки вдалося організувати знайомство та безпосереднє спілкування представників Сполучених Штатів із впливовими політичними й громадськими діячами Великої Британії (серед яких відзначилися прем'єр-міністр Р. А. Солсбері, міністр фінансів М. Хікс-Біч, міністр військово-морських сил Г. Ф. Гошен, впливовий банкір і фінансист Ч. Ротшильд та ін.)³³, бажаного порозуміння досягнуто не було. Стосовно цього у листі Адамсу від 20 жовтня 1897 р. Хей зауважив: «Перебування комісії у Лондоні не має сенсу. Ставлення Уайтхоллу до біметалізму вельми негативне, що, з мого погляду, частково пов'язано із нерозв'язаністю проблеми у Беринговому морі. Велика Британія знає, що вона не права, а тому намагається уникнути будь-якого союзу з нами, аби звільнити себе від відповідальності»³⁴. Через три роки, коли Хей займатиме уже посаду державного секретаря, уряд Сполучених Штатів все ж буде змушений прийняти рішення про необхідність єдиного золотого стандарту.

Загалом Дж. Хею вдалося успішно розв'язати усі порушені перед ним завдання, згідно з планом, затвердженим ще до його відправки до Лондона. Проте вже на початку 1898 р. відбулася подія, що змусила Хею відкоригувати свої плани та перейти до вирішення тепер уже не економічних, а політичних питань. Розпочалась іспансько-американська війна.

Як сказано вище, у другій половині 90-х років XIX ст. Сполучені Штати значно активізували експансію в Тихоокеанському регіоні, ініціаторами якої виступили впливові фінансисти з Уолл-Стріт і підприємці. Як зазначалося в одному з офіційних американських видань, а саме в «Огляді світової торгівлі за 1898 р.», «індустрія Сполучених Штатів досягла того рівня, коли вона майже без ускладнень уже може забезпечувати своїми товарами значну частину світу»³⁵. Монополії, що охопили промисловість, транспорт, банківську справу, почали визначати характер та напрям не лише внутрішньої, а й зовнішньої політики³⁶. Головну увагу американських монополістів привернув і Китай як потенційний ринок збуту промислових виробів, джерело сировини і вигідний об'єкт інвестування капіталу. У ділових колах

США «Цинська імперія почала займати провідне місце у мріях про майбутні ринки для американської продукції»³⁷. Проте, через слабкість військово-морських сил Вашингтона спочатку було необхідно оволодіти важливою військово-стратегічною базою на шляху до Піднебесної. Таким опорним пунктом і мали стати Філіппінські острови, що на той час належали Іспанії.

Національно-визвольне повстання на Кубі, що тривало з 1895р. до 1898 р., та філіппінське повстання 1896 р. створювали для Сполучених Штатів сприятливий момент. Офіційно підтримавши боротьбу народів цих держав проти іспанського колоніального гніту, Вашингтон насправді сподівався використати її у власних цілях. Джон Хей опинився в непростій ситуації. З одного боку, він, як колишній секретар американського посольства у Мадриді, що мав добрі стосунки з іспанськими високопосадовцями, був проти воєнних дій. З іншого, він мав виконувати накази Вашингтона, який розумів, що активні воєнні дії можуть викликати невдоволення європейських країн. За цих умов Джону Хею було доручено знайти порозуміння з правлячими колами цих країн, і насамперед із британським істеблішментом. У той час, коли керівництво Іспанії спрямувало свою увагу на Кубу, Білий Дім скерував свою діяльність на вирішення долі Гавайських і Філіппінських островів.

Ще за президентства Гровера Клівленда, який виступав за освоєння внутрішнього ринку й був проти експансії у тихоокеанському регіоні, торгово-промислові кола намагалися переконати уряд у необхідності оволодіння Гавайськими островами. З приходом до влади Мак-Кінлі - прямого ставленика Рокфеллера - їх бажання почали стрімко здійснюватися. Улітку 1897 р. був підготовлений проект анексії Гаваїв, а наступного – ця територія вже належала США. Проте найбільшу увагу Вашингтона привертали Філіппіни як форпост на шляху до Китаю. Заступник міністра фінансів США зазначав, що «Філіппіни займають сприятливе положення не лише відносно тієї чи іншої країни Сходу, а відносно всього Сходу в цілому...»³⁸.

Готуючися до воєнних дій на території іспанської колонії, Сполучені Штати розраховували на підтримку з боку Великої Британії, що напередодні іспано-американської війни вже пішла назустріч Вашингтона у розв'язанні конфлікту з Венесуелою. І хоча цей «акт доброї волі» Уайтхоллу не знімав об'єктивних суперечок між обома країнами, це було свідченням прагнення сторін до пом'якшення напружених відносин і співпраці у боротьбі проти інших держав. Британський уряд схилився до визнання переважаючого впливу США у Карибському басейні та надання їм підтримки проти Іспанії за умови відповідної допомоги проти Росії у справах Далекого Сходу³⁹. Ці політичні обставини Дж. Хей мав врахувати при побудові діалогу із Лондоном.

Після тривалих переговорів зі Спрінгом Райсом та лордом Солсбері американський посол інформував Білий Дім про відсутність заперечень щодо початку бойових дій з боку Сполучених Штатів. І хоча він розумів, що Уайтхолл надає підтримку виключно із власних міркувань, він заспокоював себе думкою про те, що «Велика Британія єдина з європейських країн, яка не виступає принаймні відкрито ворожо проти США»⁴⁰.

Приводом до бойових дій став вибух 15 лютого 1898 р. в Гавані американського броненосця «Мен». Користуючися моментом, уряд Мак-Кінлі оголосив війну Іспанії. Через свої тісні зв'язки із торгово-промисловими колами Хей, як і більшість бізнесменів, непокоївся, що війна не покращить економіки, яка щойно почала відновлюватися після довготривалої економічної депресії 1893 р. Тим не менш, проаналізувавши ситуацію, що склалася на Кубі, та усвідомивши, що війна неминуча, голова американського посольства приступив до виконання вказівок свого керівництва⁴¹.

Головним завданням Дж. Хей стало отримання військової та фінансової допомоги від Великої Британії для реалізації намірів Білого Дому⁴². І йому це певною мірою вдалося. Не дарма у листі від 15 квітня 1898 р., адресованому сенатору Лоджу, він зазначав, що завдяки зміцненню американо-англійських відносин можна буде на час війни «позичити» британський флот⁴³. Американський посол добре усвідомлював, що напруга між США та Іспанією забезпечить слушний привід пом'якшити громадське невдоволення його співвітчизників Великою Британією, якщо остання підтримає намагання Вашингтона вирішити ситуацію на Кубі з вигодою для себе⁴⁴. Ще одним вагомим аргументом на користь англо-американського зближення була поява на горизонті такого небезпечного супротивника, як Німеччина, що також претендувала на Філіппіни.

Саме тому під час перебування в Лондоні Дж. Хей постійно закликав до зміцнення союзу між двома державами. 21 квітня 1898 р. він виступив з промовою «Співпраця у благодіянні», яка принесла йому загальне визнання⁴⁵. Через два місяці у своєму виступі перед американською громадою у Лондоні він навів кілька важливих аргументів на користь англо-американського зближення, серед яких одне із перших місць займала ідея про «єдність англо-саксонських націй»⁴⁶. При цьому, як зазначав біограф Хей Лоренцо Сірз, головним мотивом діяльності майбутнього державного секретаря було прагнення «зберегти те цінне у взаємовідносинах Вашингтона та Лондона, що вже було у наявності, та добиватися більшого, наскільки це буде можливо»⁴⁷.

У червні 1897 р. Хей отримав доручення від Мак-Кінлі зустрітися зі щойно призначеним послом США в Іспанії генералом С. Вудфордом, який зупинився у Лондоні на шляху до Мадрида. Становище Вудфорда було особливим: разом із донесеннями у державний департамент той доповідав

безпосередньо президенту. Після спілкування із Хеєм він у доповідній записці на ім'я Мак-Кінлі зазначив непохитну віру останнього у те, що іспано-американська війна, по-перше, сприятиме послабленню протиріч між двома державами, а по-друге, може також стати чудовою нагодою для піднесення авторитету США на міжнародній арені⁴⁸. Цей звіт повідомляв також і про відсутність заперечень з боку Великої Британії стосовно експансіоністських планів Білого Дому. За цих умов покращення відносин із Великою Британією, хоча й тимчасове, полегшило реалізацію планів Білого Дому у встановленні контролю над головними тихоокеанськими військово-морськими базами та, відповідно сприяло втручання у вирішення долі Цинської імперії.

Отже, перебування Джона Хея на посаді посла Сполучених Штатів співпало з дебютом Вашингтона на міжнародній арені та відзначилося встановленням «особливих відносин» із Великою Британією. Досягнення порозуміння відносно полювання у Беринговому морі, прийняття єдиного золотого грошового стандарту, надання фінансової допомоги Вашингтона протягом усієї іспано-американської війни з боку Лондона, усе це сприяло узгодженню дій обох держав. Хоча мотиви, що спонукали до такого зближення, були різними.

Велика Британія, «блискуча ізоляція» якої ставала дедалі небезпечнішою через швидке зростання торгово-промислового потенціалу конкурентів, потребувала союзника у реалізації власних зовнішньополітичних планів. США, що швидко набували військової та економічної могутності, не збиралися обмежувати себе будь-якими офіційними угодами з Уайтхоллом, і, якщо йшли на деякі поступки, то робили це, сповідуючи кожна свої інтереси. Так, захоплення військово-морських баз у Тихому океані надало б американському капіталу ключі від дверей Далекого Сходу. Саме з цим завданням і довелося мати справу Дж. Хею, якому згодом судилося очолити державний департамент США.

Загалом, розвиток англо-американського діалогу в досліджуваний період урешті-решт сприяв послабленню позицій Великої Британії та подальшому становленню Сполучених Штатів як світового лідера.

¹ Аварин В. Борьба за Тихий океан, агрессия США и Англии, их противоречия и освободительная борьба народов. – М., 1952; Зубок Л.И. Очерки истории США (1877-1918). – М., 1956; Иноземцев Н.Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. – М., 1960; Согрин В.В. Политическая история США, 17-20 вв. – М., 2001; Coolidge A. The United States as a World Power. – New York, 1923.

² Dennett T. John Hay. From Poetry to Politics. – New York, 1934; Thayer W. R. The Life and Letters of John Hay. 2 vols. – Boston and New York, 1916; Haralson E.L., Hollander J. Encyclopedia of American Poetry: The Nineteenth Century. – London, 1998.

- ³ Sears L. John Hay. Author & Statesman. – New York, 1915. – S. 5-10.
- ⁴ Ibid. – S. 23.
- ⁵ Dennett T. Op. cit. – C. 74.
- ⁶ Clymer K.J. John Hay. The Gentleman as Diplomat. – Michigan, 1975. – S. 31.
- ⁷ Sears L. John Hay. Author & Statesman. – S. 23-25.
- ⁸ Thayer W.R. American Statesman. John Hay. In two volumes. – Vol.1. – Boston & New York, 1915. – S. 91.
- ⁹ Sears L. John Hay. Author & Statesman. – S. 36-40.
- ¹⁰ Thayer W.R. American Statesman... – S. 332.
- ¹¹ Dennett T. Op. cit. – S. 186.
- ¹² Thayer W.R. American Statesman... – S. 351.
- ¹³ Clymer K.J. Op. cit. – S. 44.
- ¹⁴ Sears L. John Hay. Author & Statesman. – S. 59.
- ¹⁵ Clymer K.J. Op. cit. – S. 87.
- ¹⁶ Ibid. – P. 58-59.
- ¹⁷ Аварин В. Указ. соч. – С. 15.
- ¹⁸ Sears L. Op. cit. – S. 79.
- ¹⁹ Dennett T. Op. cit. – S. 182.
- ²⁰ Sears L. John Hay. Author & Statesman., – S. 75.
- ²¹ Dennett T. Op. cit. – S. 181
- ²² Фурсенко А.А. Борьба за раздел Китая и американская доктрина «открытых дверей», 1895-1900. – М.-Л., 1956. – С. 129-130.
- ²³ Dennett T. Op. cit. – S. 186.
- ²⁴ Ibid. – S. 192-193.
- ²⁵ Sears L. John Hay. Author & Statesman. – S. 76.
- ²⁶ Clymer K.J. Op. cit. – S. 107.
- ²⁷ Dennett T. Op. cit.- S. 183.
- ²⁸ Ibid. – S. 185.
- ²⁹ Ibid. – S. 186.
- ³⁰ Letters of John Hay and Extracts From Diary. – Vol. 3. – Washington, 1908. – C. 96.
- ³¹ Rhodes J. The McKinley and Roosevelt Administrations, 1897-1909. – Canada.: The MacMillan Company, 1922. – C. 36
- ³² Dennett T. Op. cit. – S. 183.
- ³³ Sears L. M. John Hay in London, 1897-1898// Ohio Historical Society, 7 april, 2008. – Vol. 65. – P. 359.
- ³⁴ Letters of John Hay... – C. 100.
- ³⁵ Горелик С. Б. Политика США в Маньчжурии в 1898-1903 гг. и доктрина «открытых дверей». – М., 1960. – С. 12.

³⁶ Там само. - С. 11

³⁷ История дипломатии. Том II. Дипломатия в новое время (1871-1914). – М., 1963. - С. 388.

³⁸ Фурсенко А.А. Указ. Соч. - С. 115.

³⁹ История дипломатии. – Том II. – С. 391-393.

⁴⁰ Sears L. M. John Hay in London. - P. 367.

⁴¹ Clymer K.J. Op. cit. - S. 116.

⁴² Ibid. - S. 117.

⁴³ Dennett T. Op. cit. - S. 190.

⁴⁴ Clymer K.J. Op. cit. - S. 116-117

⁴⁵ Dennett T. Op. cit. - S. 189

⁴⁶ Clymer K.J. Op. cit. - S. 121.

⁴⁷ Sears L. John Hay. Author & Statesman. - С. 78.

⁴⁸ Clymer K.J. Op. cit. - S. 117.

Статья посвящена проблеме формирования англо-американских отношений в конце XIX в. В частности исследована деятельность посла США в Великобритании Джона Хэя и его роль в установлении взаимопонимания между двумя странами.

Ключевые слова: Джон Хэй, внешняя политика, США, Белый Дом, Уайтхолл, Дальний Восток, международные отношения.

This article is devoted to the problem of forming English-American Relations at the end of 19th centuries. Especially, to explore the role of ambassador of USA in Great Britain John Hay contribution to the case of establishment friend relations between two countries.

Key words: John Hay, foreign policy of USA, White House, Whitehall, Far East, Foreign relations.